

УДК 911.3:338.4

**ЛІТИНСЬКА Альона Миколаївна,
ДАВИДЮК Олександр Андрійович,
ДАНИЛИШИНА Людмила Олексіївна**

**ФАКТОРИ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГАЛУЗЕЙ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

В статті проаналізовано особливості розміщення і розвитку харчової промисловості з урахуванням регіональних факторів територіального поділу праці в сфері виробництва продуктів харчування.

Ключові слова: територіальна організація, фактори розміщення, поділ праці, локалізація, спеціалізація, транспортабельність, конкурентоздатність, кон'юнктура ринку.

This paper analyzes the features of placement and development of the food industry, taking into account regional factors of territorial division of labor in the production of food.

Keywords: territorial organization, location factors, division of labor, localization, specialization, transportability, competitiveness, market conditions.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Особливості розміщення і розвитку харчової промисловості підпорядковані двом найважливішим завданням: раціональному використанню сировинних ресурсів певної території в загальній системі територіального розподілу праці у виробництві продовольчих товарів та забезпеченню населення певної території харчовими продуктами за науково обґрунтованими нормами їх споживання. Крім того, харчова промисловість входить до господарського комплексу кожної території, тому вдосконалення саме територіальної організації її виробництва є важливою проблемою управління галуззю.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми територіальної організації харчової промисловості з урахуванням факторів розвитку та розміщення підприємств галузі знайшли відображення в працях Борщевського П., Дейнеко Л., Стеченко Д., Саблука П., Яковлева В. та інших.

В сучасній науці і практиці досить широко використовується категорія територіальна організація виробництва, однак в аспекті галузей харчової промисловості її зміст висвітлений недостатньо. Територіальні аспекти розвитку і функціонування галузей харчової промисловості потребують подальшого опрацювання. Зокрема, актуальними є дослідження регіональних проблем ускладнення територіального поділу праці в сфері виробництва продуктів харчування. Саме раціональна територіальна організація виробництва дозволяє найбільш повно і ефективно використовувати економічні, природні, трудові, інші ресурси країни і окремих регіонів та

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

максимально забезпечувати потреби споживачів. Функціонування продуктивних сил, результативність взаємодії різних їх елементів залежить від досконалості територіальної організації виробництва, її адекватності сучасним умовам економічного розвитку [4, с.146-154].

Постановка завдання. Головним напрямом даного дослідження є вивчення динамічного процесу просторової локалізації виробництв окремих видів промислових продовольчих товарів на основі територіального поділу праці, основою якого є найбільш повне використання природних і економічних передумов для розвитку підприємств відповідних галузей або їх сукупності з метою задоволення місцевих потреб в основних продуктах харчування і міжрегіонального обміну.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Галузі харчової промисловості суттєво відрізняються між собою за видами сировини, співвідношенням і транспортабельністю сировини і готової продукції, особливостями технологічних процесів, типами обладнання, схемами виробництва, засобами механізації. Все це зумовлює різноманітність факторів, які впливають на розміщення галузей, підприємств і виробництв харчової промисловості на певній території. Більшість провідних вчених зазначають, що розміщення підприємств і галузей харчової промисловості залежить від ступеня впливу на них, переважно, двох основних факторів – сировинного і споживчого [1,2,3,4]. Залежно від цього виділяють три групи галузей харчової промисловості:

1. Галузі, що переробляють нетранспортабельну сировину, яка має обмежений термін зберігання і характеризується високими нормами витрат на виробництво одиниці продукції. Вони орієнтовані на райони зосередження виробництва відповідної сировини. До складу цієї групи галузей входять: цукрова, спиртова, крохмале-патокова, плодоовочеконсервна, маслоробна, олійно-жирова промисловість.

2. Галузі, що переробляють транспортабельну сировину і випускають малотранспортабельну продукцію або продукцію з обмеженими термінами її зберігання. Вони зосереджуються, переважно, в районах споживання готової продукції. Це – хлібопекарська, переважна частина підприємств кондитерської промисловості, пивоварна, макаронна, молочна промисловість, виробництво безалкогольних та слабоалкогольних напоїв.

3. Галузі, що можуть розміщуватись як у районах виробництва сировини, так і в районах споживання готової продукції (м'ясна, м'ясоконсервна, ковбасна, борошномельно-круп'яна). До цієї групи входять і ті галузі, в яких при переробці сировини і виробництві готової продукції стадії технологічного процесу часто бувають територіально відокремленими. Зокрема, у сировинних районах здійснюється первинна обробка сировини, а в районах споживання – завершальний процес переробки. Так розділяється ферментація тютюну й виробництво сигарет, виробництво винних матеріалів. Коньяків, десертних і шампанських вин.

Найбільш визначальними передумовами для розвитку харчової промисловості в конкретному регіоні є такі:

1. Наявність сприятливих природно-кліматичних умов для вирощування сировини для виробництва продукції харчової промисловості – зернових і зернобобових культур для виробництва, крупи, хліба і хлібобулочних виробів, пива та інших видів харчових продуктів; цукрових буряків для виробництва цукру; соняшника та інших олійних культур для

виробництва олії, овочів, плодів і ягід для виробництва овочевої і плодоягідної консервної продукції, тютюну для виробництва тютюнових виробів; інших видів рослинної сировини для виробництва різноманітних видів харчових продуктів; м'ясої сировини для виробництва м'яса, м'ясних продуктів, ковбасних виробів, м'ясних напівфабрикатів; молочної сировини для виробництва тваринного масла, продукції з незбираного молока, нежирної молочної продукції, сухого молока, сирів жирних та інших видів харчових продуктів.

2. Наявність достатньої кількості виробничих потужностей сучасного матеріально-технічного оснащення і технічного рівня, що спроможні забезпечити ефективну переробку місцевої сировини у високоякісні продукти харчування.

3. Наявність розвинутої виробничої і соціальної інфраструктури, яка спроможна забезпечити ефективний розвиток виробництва продовольства.

4. Наявність розвинених ринків збуту продовольчих товарів, мережі підприємств оптової і роздрібною торгівлі продовольчими товарами.

5. Наявність розвинутої мережі транспортування продовольчих товарів з місць їх виробництва до споживачів.

6. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів, які здатні забезпечити ефективний розвиток виробництва і реалізацію харчових продуктів.

7. Наявність довгострокової практики розвитку харчової промисловості, яка завдяки використанню багаторічного досвіду, сприяє досягненню високого рівня ефективності виробництва харчових продуктів.

8. Сприятливе геополітичне становище регіону, яке дає змогу на основі всебічного використання переваг територіального поділу праці формувати розвинений експортний потенціал продовольчих товарів, виходити в конкурентній боротьбі на світовий і регіональні ринки продовольства.

Вінницька область здавна мала аграрну спрямованість, що зумовило розвиток харчової промисловості як галузі спеціалізації. Розвиткові галузі сприяють чинники природні (рівнинний рельєф, наявність земельних ресурсів, сприятливі агрокліматичні умови, родючі ґрунти) і соціально-економічні (наявність трудових ресурсів, внутрішнього та зовнішнього ринків, рівень економічного розвитку, історичні особливості розвитку).

У структурі витрат на виробництво харчових продуктів вагому роль відіграють витрати на сировину і основні матеріали, частка яких у загальних витратах становить 73,7%. Тому розміщення харчових підприємств повинно сприяти мінімізації суспільних витрат на вирощування сировини і транспортування її на переробку, що, в результаті, позначиться на собівартості готової продукції.

Вплив сировинного факторам на розміщення підприємств харчової промисловості і зворотній вплив їх на зосередження виробництва сільськогосподарської сировини набуває специфічних форм, зумовлених особливостями сільського господарства як галузі матеріального виробництва, а також специфічними якостями сільськогосподарської сировини рослинного і тваринного походження, зокрема, такими, як здатність швидко псуватися, недостатня транспортабельність, високий вміст вологи та ін.

Найбільш характерною рисою, що об'єднує галузі, підгалузі і виробництва харчової промисловості, є економічне призначення їх продукції, яке полягає, як правило, у забезпеченні потреб населення в продуктах

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

харчування. Оскільки продукція харчової промисловості призначається головним чином для задоволення особистих потреб населення, то ринки споживання харчових продуктів визначаються в основному розміщенням населення, а по деяких видах продукції – розміщення міського населення. Забезпечення потреб населення у продуктах харчування обумовлює необхідність концентрації виробництва продовольства в місцях його проживання.

Доведення значної маси харчових продуктів до споживача в умовах розосередження населення на значній території пов'язано з великими затратами на її транспортування. Тому наближення виробництва продукції харчової промисловості до ринків збуту, тобто до районів її споживання, має важливе економічне значення, оскільки воно сприяє отриманню значної економії суспільної праці, пов'язаної із зниженням транспортних витрат. Особливо це є важливим для продуктів харчування, які характеризуються недостатньою транспортабельністю, що зумовлено особливостями їх споживчої вартості, зокрема такими з них як швидкопсувний характер, високий вміст вологи, необхідність використання тари, таропакувальних матеріалів та ін. Наближення виробництва продуктів харчування до ринків їх споживання важливе для підприємств харчової промисловості, які виробляють багатотоннажну продукцію, що зумовлюється не лише економічними мотивами, але й необхідністю забезпечення потреб населення продуктами харчування високої якості.

Суттєво впливаючи на формування вартості продовольчих товарів, транспорт виступає в якості одного з факторів, що визначає розміщення підприємств харчової промисловості поблизу їх сировинних зон. Якщо райони з наявними сировинними ресурсами і райони споживання готової продукції не збігаються, то вибір району розміщення підприємств харчової промисловості поряд з іншими факторами визначається з урахуванням співвідношення транспортних витрат, пов'язаних із перевезенням сировини і готової продукції.

В умовах переходу до ринкових методів господарювання особливо зростає роль соціально-економічних факторів розміщення та розвитку харчової промисловості регіону, науково-технічного прогресу, форм суспільної організації виробництва, екологічного чинника та чинника споживання.

До соціально-економічних факторів відносяться: чисельність населення; особливості процесу урбанізації і формування систем розселення; забезпеченість харчової промисловості трудовими ресурсами; територіальне зосередження основних виробничих засобів; виробнича та соціальна інфраструктура (включаючи енергетику, транспорт, інтегральні зв'язки тощо), міжрайонні та внутрірайонні зв'язки. Цим факторам властива більша динамічність і керованість.

Форми суспільної організації виробництва – концентрація, спеціалізація, кооперування і комбінування є факторами які синтезують вплив економічних і природних умов на територіальний розвиток галузей і виробництв харчової промисловості. Слід відзначити, що всі зазначені форми суспільної організації виробництва пов'язані між собою в своєму розвитку. Високий рівень концентрації виробництва продуктів харчування сприяє поглибленню комбінування і кооперації; останні ж визначають можливості спеціалізації виробництва. Всі форми суспільної організації виробництва розвиваються одночасно, однак специфіка конкретної галузі або виробництва

харчової промисловості визначає перевагу однієї з них, що і зумовлює її територіальну організацію. Тобто раціональна територіальна організація передбачає дотримання оптимальних масштабів концентрації, кооперації, комбінування та спеціалізації, що визначаються специфікою окремих галузей та виробництв. Так, надмірна концентрація може призвести до нераціонального розширення сировинних зон, збільшення транспортних витрат та втрат сировини, а перевищення оптимального рівня комбінування може призвести до погіршення використання речових і особистісних елементів виробництва.

В умовах переходу до ринкових принципів господарювання особливого значення при визначенні напрямів розвитку та розміщення підприємств харчової промисловості в регіоні набуває фактор споживання. Рівень споживання формується під впливом таких умов як: рівень доходів населення, його структура за віком та статтю, характером трудової діяльності; чисельний склад сімей, умови проживання, наявність виробничих потужностей у виробництві харчових продуктів; кількість пропонуваного товарів; ціни на різні види продукції тощо. На основі даних про структуру та обсяги споживання харчових продуктів можливо визначити тенденції попиту, як основної рушійної сили ринкової економіки, на різні види продовольчих товарів, а на їх підставі – перспективний обсяг і асортимент продукції, подальші напрямки розвитку і розміщення харчової промисловості по регіонах.

У сучасних умовах зростає роль екологічного фактора, що охоплює сукупність заходів зі збереження та відтворення природних умов та ресурсів в процесі їх виробничої експлуатації. Врахування цього фактора важливе, оскільки негативний вплив на навколишнє середовище збільшує витрати не тільки в самому виробництві за рахунок використання очисних споруд і переведення виробництва на безвідходні технології, але й за межами самого виробництва (збереження та очищення річкових систем, родючості ґрунтів, платність природокористування, платність за забруднення навколишнього природного середовища тощо).

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил ця система факторів територіальної організації харчової промисловості, на нашу думку, повинна бути доповнена таким фактором, як економічна кон'юнктура, основною характеристикою якої виступає ступінь збалансованості попиту та пропозиції. Економічна кон'юнктура – це сукупність умов, ознак, які характеризують стан економіки країни, ділових відносин в окремих галузях та регіонах, на окремих ринках товарів або у світовому господарстві в цілому [3, с.129-148]. Необхідність врахування даного фактора обумовлюється тим, що він, крім уже розглянутих факторів попиту, науково-технічного прогресу, концентрації та централізації виробництва і капіталу, акумулює в собі дію таких факторів, як: динаміка виробництва, стан внутрішньої та зовнішньої торгівлі, товарних запасів, позичковий відсоток, курс цінних паперів, прибутковість, заробітна плата, спекуляція та ін. Сам фактор економічної кон'юнктури проявив себе як вирішальний протягом останніх десяти років в розвитку і розміщенні важливих галузей харчової промисловості – цукрової, спиртової, олійно-жирової.

Розвиток харчової промисловості здійснюється з урахуванням зазначених особливостей і факторів, вплив яких відрізняється в залежності

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

від конкретної галузі, що характеризується специфічністю матеріально-технічної бази, технологічних процесів, сировини, готової продукції та інших параметрів. Це спричинює певні відмінності в розміщенні окремих галузей харчової промисловості.

Залежно від факторів у кожному регіоні зосереджуються ті виробництва, діяльність яких в умовах регіону найбільш ефективна. Ці виробництва визначають територіальну спеціалізацію регіону, тобто є спеціалізуючи ми.

Слід відзначити, що Вінницька область виділяється як район спеціалізації на виробництві продуктів харчової промисловості, яка виступає важливою компонентою в секторальній структурі регіонального господарського комплексу. У загальному обсязі вироблених товарів за 2012-2013рр. приблизно 75% становить продовольча група. Частка Вінницької області в загальнодержавному виробництві продукції харчової промисловості зросла з 4,7 у 2012р. до 5,3 у 2013р. [6,7,10].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Розвиткові харчової промисловості сприятиме подальше покращення розміщення її продуктивних сил, комплексний розвиток і спеціалізація господарств регіонів України. Основними напрямками у досягненні поставленої мети повинні стати: територіальна організація виробництва, поглиблення в окремих регіонах спеціалізації на тих галузях і виробництвах харчової промисловості, для яких наявні необхідні умови, щоб створити потужну сировинну базу; оптимізація темпів і розмірів підприємств харчової промисловості в регіонах відповідно до вимог ринкової економіки, новітніх досягнень, науки, техніки, технології виробництва; участь у формуванні резервного фонду та експортного потенціалу держави; прогнозування розвитку і розміщення харчової промисловості, її галузей та виробництв.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борщевський П., Дейнеко Л., Рибалко А. Актуальні проблеми розвитку харчової промисловості // Економіка України. – 1996. - № 7. – С.18 – 30.
2. Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О. Регіональні агропромислові комплекси України.- К.: Наукова думка, 1996.- 262 с.
3. Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Шмаглій О.Б. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості, - К.: Наукова думка, 1994.- 158 с.
4. Дейнеко Л., Шелудько Е. Перспективи формування інтегрованих структур в агропромисловому комплексі України // Продуктивні сили і регіональна економіка. 2004. - № 2. – С. 146-154.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2005-15 роки//Додаток1 до рішення обласної Ради від 12.10.2005 року № 910.
6. <http://www.vin.gov.ua/> Вінницька обласна державна адміністрація. Офіційне інтернет-представництво
7. <http://www.vinrada.gov.ua/> Вінницька обласна Рада. Офіційний інформаційний сайт
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> Державна служба статистики України
9. <http://www.kmu.gov.ua/> Урядовий портал
10. <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/> Головне управління статистики у Вінницькій області. Офіційний веб-сайт